

Ինչ ենթադրութիւն ալ ընենք Պատմութեան հեղինակի եւ ժամանակի մասին, այն ստոյգ կը մնայ թէ հոն պահուած է մեզի գրական յարգի գործ մը, յարգի մանաւանդ իւր երկրորդ մասին մէջ, ուր գողտրիկ ոճով աւանդուած են պատմական շրջանէն ժողովրդական զրոյցներ, ասպետական տիպեր, օրոնք խօսուն պատկերներ են հայ ժողովրդեան անդորրութեան եւ պատերազմի շրջաններէն: Յայտնի կը տեսնուի թէ հեղինակը կը գծէ հոն հեռաւոր շրջանի պատկերը զրուցախառն ոճով, եւ որչափ կը մերձենայ նոր եւ նորագոյն շրջաններու, այնչափ աւելի անաղտ եւ յստակ կը ներկայացնէ դէպքերը, աստիճանաբար աւելի համապատասխան իրականութեան: Ափսոս որ ոչինչ մնացած է մեզի նորագոյն շրջանի պատմութենէն: Բաղձալի էր որ յաջողէր գտնել աւելի անաղարտ եւ աւելի ամբողջական օրինակ մը:

Հ. Ն. ԱՊՐԵՍԻԱՆ

ՄԱՍԿԱՐԱՆԱԿԱՆ Բ. ԳՐԱԿԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ

ԹԱՐԳԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Քննական ուսումնասիրութիւն:

§ 7. Հայերէն թարգմանութեան արժէքն ու որակիւթիւնը:

(Շարունակութիւն)

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

Հ. 1. «Թաճախէր ամբաստան ընէր... շարժեաց եւ լլկեաց... առաջնորդ եւ գործելի»: Սկզբնագրին մէկ բառին փոխարէն՝ հայը կը դնէ երկու. բացատրիկն իրեն կը պատկանի: Նոյնպէս, Հ. 2. «զայցելու եւ զերախտաւոր զաղգիւն, զնախանձայոյզ զվրէժ խնդիր... իշխէր ի ներքս արկանել կշտամբելով» վերջին խօսքիս մէջ՝ փոխ. պարզ «կոչել»: — Հ. 3. «Զհեռնախանձ թշնամութեան» փոխ. զթշնամութիւն = *ἐχθρας*. իսկ յաջորդը չէ հասկցած. «մինչեւ ոմանց...

մահու պարտ առնէր նոցա զսուրբն». խօսքս մութ եւ անկանոն է. յունարէնէ անկախ կը մտնիմ եղծուածն ուղղել. «մինչեւ ոմանց... մահու պարտ առնել զսուրբն». բայց հարկաւ բնագիրն բոլորովին ուրիշ իմաստ ունի. *ὥστε καὶ διὰ τινος... φόνους συντελεῖσθαι* = մինչեւ մի ոմն... սպանութիւնս կատարէր: — Հ. 4. «Իբրեւ զայնչափ անհնարին տեսանէր հակառակութեամբ (ուղղել ըստ *αἵ*՝ հակառակութիւն) չոնիա, դարձեալ ի մոլորութիւն (ուղղել մոլութիւն) անդր հայէր Ապողոնիայ» փոխ. զմտաւ ածեալ Ոնիա թէ քանի դժեգակ հակառակութիւն իցէ եւ մոլելն Ապողոնիայ = *συν-ορών ὁ 'Ο. τὸ χαλεπὸν τῆς φιλονεικίας καὶ Α. μαίνεσθαι*. Հ. 5. «Եայնչափ զմիտս թագաւորին բորբոքէին, անհնարին համարեցաւ այնուհետեւ զհասարակաց օգուտ ի մէջ մատուցանել»: Հեղինակը ճիշդ հակառակը կ'ըսէ. *ὡς τὸν βασιλέα διεχομίσθη, οὐ γινόμενος τῶν πολιτῶν κατήγορος, τὸ δὲ συμφέρον κοινῇ κατ' ἰδίαν παντὶ τῷ πλῆθει σκοπῶν* = մատեաւ առ թագաւորն ոչ իբրեւ ամբաստան զքաղաքացեացն, այլ ամենայնիւ յօգուտ հասարակաց ժողովրդեան հայէր: Չեմ կարող հասկնալ թէ ինչպէս առաջնորդուած է Հայը իւր տարօրինակ թարգմանութեան. արդեօք «բորբոքէին» գաղափարը յղացած է Հ. 4ի *συνάξοντα τὴν κακίαν* յիշելով: Աչբի կը զարնէ դարձեալ որ Հայը փախցուցած է «*οὐ γιν. κατήγ.*» — Հ. 6. «Առանց թագաւորին հրամանի. Գ անաւանդ զի տեսանէր զՍիմոն անդադար ի վերայ խարդախութեանց խորամանկութեամբ անհանգիստ ջանացեալ» փոխ. «զի տեսանէր, եթէ առանց խնամակալութեան թագաւորին անհնարին էր գալ իրացն ի խաղաղութիւն եւ Սիմոնի յետս կալ յամբարշտութենէն» = *ἐώρα γὰρ ἄνευ βασιλικῆς προνοίας ἀδύνατον εἶναι τυχεῖν εὐρήνης ἔτι τὰ πράγματα, καὶ τὸν Σίμωνα παῦλον οὐ ληφόμενον τῆς ἀνοίας*. — *ἀδύν.* մինչեւ *πραγ.* փախցուած ըլլալով՝ «առանց թագաւորին հրամանի» մնացած է օգոյ մէջ, Շ այս խօսքերը կէտով կը բաժնէ հետեւորդէն եւ կը միացնէ Հ. 5ի, որ սակայն ամենեւին յարմար չէ: Թարգմանիչը կը ծանրանայ Սիմոնի միայն չարութեան վրայ, մինչ հեղինակը «խաղաղութիւն» եւ «ամբարշտութիւն» նոյն չափով կը շօշափէ: — Հ. 7. «Իբրեւ Սեղեւկոս փոխեցաւ յաշխարհէն: Այսպէս նաեւ Ե, 5. Զ, 27. Է, 40. թէեւ յոյնը «ի կենաց» կ'ըսէ, բայց իմաստը չի փոխուիր, այս պատճառաւ Հայը թարգմանու-

տօն... խաղալիկս եւ հանդիսականս յղէր: Սկզբնագիրը բացատրի բառերը չունի: — “սատեր”, յուն. *δράχμας*. “Սատեր”, Ս. Գրոց մէջ զանազան իմաստներով կը գործածուի, անոր համար կարելի չէ որոշել, թէ մեր դէպքին մէջ Հայուն սկզբնագիրն ինչ ընթերցուած ունէր: Սատեր = *στατήρ* Մտ. ԺԷ, 27. *διδραχμή* Ծն. Ի, 14, 16. ԻԳ, 15, 16. ԵԼՔ. ԻԱ, 32. *δραχμή* 2 ՄԿ. Ժ, 20. ԺԲ, 43. Վերջին տեղիքներէն դուրս կրնանք հոս *δραχμή* հետեւցնել: “Վահագն պաշտաման”, = *τοῦ Ἡρακλέους*. Ե. դարու հայ մատենագիրներն արդէն այս համեմատութիւնը կը ճանչնան (տ. Սարգիսեան, էջ 14), այս պատճառաւ մեր թարգմանիչը փոխանակ օտար անուն չայոց սովորականը կը դնէ. *Տմմա*. Weber, Die katholische Kirche in Armenien, էջ 34—38. *Χαλατγαντ, Αρμ. ἀποστ, էջ 201—208*: — “Ջի մի խառնեսցեն զայն արծաթի զոհս կոոց պաշտաման”, փիւ. “մի վասն զոհից ի կիր արկանել” = *μὴ χροῖσθαι πρὸς θυσίαν*. “զի ոչ էր պարս եւ պատշաճ ի սուրբ տեղւոյէ անտի գանձ երթալ զոհից կոոց դից պաշտաման”, փիւ. “զի այն չիցէ ի դէպ, այլ յայլ պիտոյս զայն (զարծաթն) որոշել. = *διὰ τὸ μὴ καθήκειν, εἰς ἑτέραν δὲ καταθέσθαι θαλάνην*: Ուրեմն Հայր չէ հասկցած աղբւրս. կ’երեւայ մտադրութենէն վրիպած է ծէ հակադրական մասնիկը, իսկ ἑτέραν բառը մեկնած է իբր “այլ, օտար”, հրէականէն = *հեթանոսական զոհ*: Աւանդուած բնագիրն ալ եղծուած է, Պիտի առաջարկէի ուղղել՝ “...անտի երթալ գանձուն (այս շարադասութիւնն ունի ա) ի զոհ եւն”: — Լ. 20. “Նոքա որ առինն՝ առնուլ առին վասն այնորիկ որ ետն բերել յառնուն զոհիցն պաշտաման”, յուն. *ἐπεμψεν* (ուղղել՝ *ἐπέσεν* ըստ 19, 55, 62, 93. Ասորի) *οὕν ταῦτα διὰ μὲν τὸν ἀπυστείλαντα εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλέους θυσίαν*: Ուրեմն Հայր ընտիր ընթերցուած ունեցած է հաւանորէն, բայց բոլորովին կերպարանափոխ ըրած է: Ջարմանալի է նաեւ “Վահագնի”, դուրս թողուիլը: — “Բայց վասն բերելեացն աղաչելոյ անդր ինչ ոչ խառնեցին (Տմմա. հ. 19), այլ ետուն ի գործ արքունի վարձ նաւուց գործելոյ”, փիւ. “այլ ի շնորհս բերելեացն՝ ի շնութիւն նաւուց (արկան ի կիր) = *ἐνεκεν δὲ τῶν παρακομιζόντων εἰς τὰς τῶν τριήρων κατασκευάς*: — Լ. 21. “Իբրեւ օտարացեալ իմն համարէր զանձն կողմանցս այսոցիկ”, փիւ. “եթէ նա (Փիլոմետր) օտարացեալ իցէ իրացն (արքունի),

զղչուելութենէ անձին հոգայր = *ἀλλότριον αὐτὸν τῶν αὐτῶν γεγονέναι πραγμάτων, τῆς κατ’ αὐτὸν ἀσφαλείας ἐφρόντιζεν*: Բացատրիկ խօսքս փախուցած է Հայր: — Լ. 24. “Նա իբրեւ յանդիման եղեւ արքային եւ մեծարեցաւ ի նմանէ”, բացատրիկ վերջին մասին հակառակն ունի յոյնը. *καὶ δοξάσας αὐτὸν τῷ προσώπῳ τῆς ἐξουσίας* = *եւ մեծարեաց զնա (զարքայ) կերպարանօք իշխանութեան*: — “սկսաւ կորցել = *κατήντησε*: — Լ. 26. “որ դաւով զիւրոյ եղբոր զքահանայութիւնն ինքն շնացաւ”: Ուղղելու է այս անիմաստ խօսքն ըստ *αἱ*՝ “որ դաւով... զքահանայութիւնն յափշտակեաց”, Գուն. *ὁ τὸν ἰδιὸν ἀδελφὸν ὑπονοθεύσας* = *որ զեղբայր իւր դաւով ընկէց*: — “դարձեալ զնորա քահանայութիւնն նոյնպէս այլ տարաւ”: Իմաստը նոյն է, բայց ընդլայնած ու փոխած է խօսքը. *ὑπονοθευθεὶς ὑφ’ ἑτέρου* = “յայլմէ ընկեցաւ”, ինչպէս այս՝ *νιմանպէս նախընթաց ու յաջորդ համարներու մէջ Հայն յաճախ “իշխանութիւն քահանայութեան” կ’ըսէ, մինչ սկզբնագիրն պարզ *ἀρχῇ* կը դնէ, բայց Հայուն առած իմաստով*: — Լ. 28. “հաղարպետն”, Բառս = *χιλιάρχος* ԵԼՔ. ԺԸ, 21. ԹԻՔ Ա, 16, 42. *ἐπίτροπος* 2 ՄԿ. ԺԱ, 1. ԳԿ. Ը, 3. Գաղ. Գ, 2. *οἰκονομος*, Ծն. ԻԳ, 16. ԻԳ, 4. Եւ հոս՝ *ἐπαρχος*: Որովհետեւ Հայուն գործածած բառը պարսկական ծագում ունի, բաղմիմաստ կիրառութիւնը դիւրաւ կը մեկնուի (Հիւրշման I, էջ 174, ԹԻԱ 328, Տմմա. վերը՝ Գ, 7): — Լ. 29ով սկզբնագիրը կ’ըսէ. *καὶ ὁ μὲν Μενέλαος ἀπέλιπε τῆς ἀρχιερωσύνης διάδοχον* = *ի քահանայապետութեան Մենեղաւոս եթող փոխանակ իւր*. իսկ թարգմանիչը հ. 26—28 ստացած տեղեկութիւնն հիւսելով կը գրէ *պատճառականօրէն*. “Եւ իբրեւ ետես Մենեղաւոս, թէ չէ զհարկն ի դուրս հատուցանելոց, եմուտ ընդ փոխանակաւ, եւ կացոյց փոխանակ...”: — Լ. 31. “Եթող... զԱնդրոնիկոս ի նմին պատուի”, փիւ. *Եթող. . զԱ. զմին ի պատուաւորաց* = *τῶν ἐν ἀξιώματι χαίμενων*. Հայր միտ չդնելով *genetivus partitivus*՝ զայն *ἀπέλιπε* (Եթող) ինդիր բնութեան համարած է: — Լ. 32. “Մեղմով... գողացաւ”, ինքնին հասկանալի յաւելուած մը, զոր սկզբնագիրը չունի: — Լ. 33. “Որպէս յանդիմանութեամբ յայտ առնէր Ոնիա”, փիւ. *իբրեւ ստուգութեամբ ծանեաւ զիրեն Ոնիա*, յանդիմանեաց զնա սաստիկ = *καὶ σαφῶς ἐπεγνώκως ὁ Ὀνίας παρέλεγχεν*,

Հ. 34. Դաշինս հաւատարիմս կոէր ընդ նմա
ծանր ծանր երգամարբ: Բացատրիպ վերա-
դիրներն Հայուն են: — Հ. 35. «Կարի առա-
ւել, Եղծեալ ընթերցուած, ուղիղը կ'ընծայեն
Չոյժ «կարիս առնէին» = սգալ, տխրիլ =
ἐδυσφόρουν (հմմտ. Կորայր, էջ 374—375):
— Հ. 36. քաղաքաց քաղաքաց Հրեայք: Կարծես
Հայր սխալ կարգացած է ու κατὰ πόλεις,
փխ. ու κατὰ πόλιν Ἰουδαῖοι = Հրեայք քա-
ղաքի: — «Վասն առնն (տ. նաեւ Հ. 37)
զուր մեռելոյ, տարապարտուց կորու-
սելոյ փխ. վասն անիրաւ սպանման Ոնեայ
= ὕπερ τοῦ παρὰ λόγον τὸν Ὀνίαν ἀπεκτά-
νεσθαι: — Հ. 37. «Յայնմ վերայ» Գրչագրա-
կան սխալ, զոր կ'ուղղեմ. «Եայմ վայրի» =
օճն: — Առն, փխ. «վարձանելոյ» (փոխե-
լոյ) = τοῦ μετῃλλαχόσ: — Հ. 38. Հրա-
մայեաց զկառափն հարկանել զանո-
րէն մահապարտին, τὸν μαιφόνον ἀπεχόσμησε
= յարեւէ արկանել զմահապարտ: Կառափ-
նատու թիւնը կամ Հայուն հնարքն է կամ սխալ
հասկացողութիւնը, այնու որ գուցէ ἀπεχόσμησε
համարած է = ἀπεχεφάλασε: — Հ. 39, 42.
համարած է = ἀπεχεφάλασε: — Հ. 39, 42.
«Ետող» Թ. 2. Ժ. Գ. 6. «Գանձ» կը դնէ փխ. «տա-
ճարի, անշուշտ որովհետեւ յափշտակութեան
կամ գողութեան առարկայ» տաճարի գանձն
էր: — Հ. 39 «քանզի բազում նուագս
էր: — Հ. 39 «քանզի բազում նուագս էր» Կար-
սկիս կորուսեալ ի միջոյ համարուէն: Կար-
ծեմ վերջին ձեւը պէտք է ուղղել ըստ Բի. «հա-
մարէին», որուն կը մերձենան նաեւ Չոյժ «հա-
մարին էին» եղծուածը: «Նուագս ոսկիս» փխ.
մարին էին = χρυσωμάτων հմմտ. Հ. 32
«սպասս ոսկիս» = χρυσωμάτων հմմտ. Հ. 32
Եւ 1 Կ. Ժ. 32: — Հ. 41. «գրաւն եւ
զննեցութիւն» կ'ըսէ Հայր փխ. «զարձակումն»,
վասն զի Լիւսիմաքոսի ձեռնարկած յարձակումն
հակօրինական էր եւ ըստ այսմ «գաւ» Եւ պա-
մինչ հեղինակը կը պատմէ ամբողջին կատարու-
թեամբ քար եւնենետիւնը, թարգմանիչը չի մոռ-
նար նախ յաւելուլ, որ «խառնեցան վաղ վա-
ղակի, ձեռն ի գործ առնէին (աշն արկանէին):
— «Ոմն վէմս, ոմն վիրգս» այս նշանաբանու-
թեան փոխարէն յոյն ունի. «οἱ μὲν πέτρος,
οἱ δὲ ξύλων πάχη» — ընդլայնած բայց նաեւ
յապաւած է շարունակութիւնը. «կէսքն զաւազն
զխիճն հոշախառն առ հասարակ յար-
ձակելոցն ի վերայ արկանէին», փխ. «կէսք
զաւազն, որ անդ կայր, ժողովեալ խառն
ի խառն ի վերայ արանց Լիւսիմաքեայ
արկանէին» Շատ հաւանական է, որ վերը

«ձեռն ի գործ առնէին» ըլլայ թարգմանչին
գրածը, քանի որ միեւնոյն համարին մէջ վերս-
տին կը գործածէ «արկանեմ» — Հ. 42.
«զոմանս վերաւորս, զոմանս կառափնատս
արձակէին», փխ. «վասն այսց պատճա-
ռաց զբազումս ի նոցանէ վերաւորս առ-
նէին» = δι' ἣν αἰτίαν πολλοὺς μὲν αὐτῶν
τραυματίας ἐποίησαν: — «Զսեղանազերծ
զտաճարակապուտ... արկանէին փախս-
տեայ» փխ. «զտաճարակապուտ... սպանա-
նէին» = τὸν ἱερόσυλον... ἐχειρώσαντο. —
Հ. 44 «յանդիման նորա իսկ էին դատաս-
տանք. զի եկին արք երեք ի ծերակոյտ ժո-
ղովրդենէ անտի ցուցանել զերաւունս».
ἐπ' αὐτοῦ τὴν δικαιολογίην ἐποίησαντο οἱ
πεμφθέντες ἄνδρες τρεῖς ὑπὸ τῆς γερουσίας
= «առաջի արարին նմա զերաւունս արք
երեք յղեալք ի ծերակուտէն: — Հ. 46.
«Իբրեւ զբոսանաց պատճառաւ» փխ.
«որպէս թէ ի զովանալ» = ὥς ἀναψύχοντα.
Այդօք թարգմանչին «զովանալ» «զբոսուլ»
ընդհանուր գաղափարին ստորադասած է: Եթէ
այդ, մեծ տարբերութիւն կը մտնէ այս եւ Ագա-
թի թանգեղոսի նման խօսքին մէջ. «առնոյր մեկու-
սի... իբրեւ զբոսանաց ինչ պատճառաւ, ուր
«որսի» զբոսանք կամ նման բան մը կար, իսկ
հոս՝ դատաստահին մէջ տարբերութիւնը սաստիկ
ըլլալով, արտաքին սրահ կ'ելեն (περίστυλον,
զոր Հայր պարզ «մեկուսի» կը թարգմանէ) զո-
վանալու համար: — Հ. 47. «առաջի խաղ-
տեաց» փխ. «Սկիւթացոց» (հմմտ. Ժ. Բ. 29) =
Σχυθῶν: — Այս արտաքին կարգի հետաքրքրա-
կան թարգմանութեան առաջին անգամ մտա-
դիր եղած եւ պատմականօրէն մեկնած է Դր. Ա.
Մատիկեան, տես՝ ՀԱ. 1914, էջ 705—708:
— «Իրաւ (լաւ եւս Չոյժ իրաւունս) գտան-
էին, արձակեալք, գտեալք անարատք եր-
թային» փխ. արձակէին արգեօք՝ գտեալք ան-
արատք = ἀπελύθησαν ἂν ἀκατάγνωστοι: —
Հ. 49 եւ 50 կը ցուցնեն գրչասխալներ, որոնց
վրայ կ'աւելնայ Զոհրապի անյաջող կիտաղրու-
թիւնը. Հ. 49. «Եւ վասն այսր ամենայնի Ծու-
րացիքն չարատեաց առատապէս սրտացաւու-
թեամբ հանդերձեցին զնոսա (չիք) եւ յար-
կեցին»: Առատապէս ի անյարմար դիրքէն կը
հետեւեցնեմ որ «սրտացաւութեամբ» լրասնց-
քէն ներս առնուած է: Հայր կը դեգերի միսո-
նոյնը թողնալու իմաստին վրայ, նախ «չարա-
տեաց» կը գնէ, բայց ապա կը յաւելու «սրտա-

ցաւութեամբ, զոր վերը արդէն գործածած էր: Վերջինս ջնջելով սկզբնագրին շատ կը մերձեւանայ: — Հ. 50. «(զ) Ծենեղաւոս վասն իշխանացն ռժգութեան (յոյն չունի) եւ ագահութեան (չիք) հաստատեալ կայր [յաւել ըստ յունին՝ յիշխանութեան. եւ յառաջագէտ եղեալ (զայս ունի ձ) ի չարութեան] չարախօսութիւն մեծ (,) եղեւն վնասու քաղաքացւոցն իւրոց կացուցանէր» փխ. «չարախօս մեծ քաղաքացւոցն իւրոց լինէր: «Կացուցանէր» անյարմար է, վասն զի *καταστρεφει* չէզոք իմաստ ունի:

(Հ. 50. — չունի:)

Հ. Ս. ԿՈՂԵԱՆ

Պ Ա Յ Մ Ա Կ Ա Ն

ԱՐԱՅ ԳԵՂԵՑԻԿ

ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՔՆՆԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄ-
ՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

3. Շամիրամ:

(Հ. 50. — չունի:)

Մէկ կողմ թողով ուրիշ կարգ մը խնդիրներ, որոնք կրնան գեռ Շամիրամի կամ Իշխարի նկատմամբ յարուցուիլ, եւ որոնց մէկ մասին յետոյ պիտի անդրադառնամ, կ'անցնիմ հիմայ նկատելու Շամիրամ ըստ ազգային աղբիւրներու:

Այս աղբիւրներն առատ են եւ բազմապիսի. ամենուն ալ միաձայն վկայութիւնն այն է թէ Շամիրամ իբրեւ առասպելական դէմք շատ գերազանցող գիրքի մը արժանացած է թէ՛ հայ մատենագրութեան եւ թէ՛ միանգամայն ժողովրդական առասպելներու մէջ: Դեռ մինչեւ վերջերս հայ շրթունքներ վկայ կը կոչէին Ասպուրականի հովիտներն ու հայ ծովուն. գեղաձիծաղ ափերն, եւ մատով իսկ կը ցուցնէին այն տեղերն ու գործքերը, որոնց Շամիրամէն ըլլալու աւանգութիւնը կարծես մօր կաթին

հետ ծծած ըլլային, այնպէս վառ էին անոնք իրենց կենսունակ երեւակայութեան մէջ: Այս մատենագրութեան վկայուած եւ ժողովրդագիտութեան հաստատուած երեւոյթը իրողութիւն է եւ չէ կարելի ուրանալ: Խնդիրը սակայն էապէս կը փոխուի, երբ Շամիրամի հայ առասպելին ակնադիւրսն որոնելու ելինք. քանի որ ազգային հայեացքներու վրայ պատուաստուած օտար տարր մըն է այն, պարզ է թէ քննադատի մը աչքերը երեւոյթին արտաքին կեղեւով չեն կրնար գոհանալ, պէտք է բարձունքն եւ զատուին առասպելէն այն ամէն խաւերն, որոնք դարերու ընթացքին հայ մտքին կռնով դարձնուած եւ իսկականին հետ միացած են եւ այս կրնայ ըլլալ միայն այն տեսն, երբ մտադրութեամբ հետեւինք փոխառութեան, ինչպէս նաեւ հայ գետնի վրայ տեղի ունեցած զարգացման ընթացքին, մինչեւ որ բախտն ունենանք մատնանիշ ընելու այն ժամանակը, դէպքը կամ անձնաւորութիւնը, որ ասուրա-բաբելական Շամիրամին առաջին անգամ Հայաստան մտնելու պահուն կամուրջի դեր կատարած կամ առաջին հրաւերն կարդացած է: Այս փշուտ եւ դժուարին գործին ձեռնարկողն, իհարկէ բաւական բարդ հարցի մը առջեւ կը գտնուի եւ այս է պատճառն որ այսօր Շամիրամի աւանգութեան մասին երկու իրարու գրեթէ տրամաչափապէս հակառակ տեսութիւններու կը հանդիպինք. մին արմատապէս ժխտող նկարագրով, իսկ միւսը աւելի պահպանողական: Առաջնոյն գլխաւոր ներկայացուցիչն է Դր. Խալաթեանց, երկրորդինը Մ. Արեղեան:

Խալաթեանցի համաձայն¹ Շամիրամի եւ Արայի առասպելը արուեստական է բոլորովին եւ յօրինուած է կարգ մը գրաւոր աղբիւրներու վրայէն: Այս աղբիւրներն են Ս. Գիրք, Գիողոր Սիկիլիացին, Կղեմես Աղեքսանդրացին, Եղնիկ եւ Փաւստոս: Այս տեսութիւնը այսօր հինցած է եւ անընդունելի: Ցաւալի է, որ հանգուցեալ տնտեսի Ուսուցչապետը, որ ուրիշ կողմանէ ստուգիլ անկին ծառայութիւն մատուցած է հայ պատմաբանութեան եւ բանասիրութեան, խնդրոյ նիւթ եղող գրքին մէջ սխալ սխալի վրայ բարդած եւ Խորենացւոյ անձնական յերիւրանքներ համարած է Արայի զրոյցին հետ նաեւ Հայկայ եւ ուրիշ բազմաթիւ առասպելներ, որոնք՝ կասկած չկայ, որ ժողովրդական ծագում ունին եւ որոշ չափով ալ իրապէս ազգային զրոյցներ են